

POLEMIKE U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI, kolo I, knjiga 1—5; Priredio Ivan Krtalić; »Mladost«, Zagreb 1982.

Ne bi smjelo biti ni jedne biblioteke znanstvenih ili nastavnih institucija, nijedne srednje i visoke nastavne ustanove bez nedavno izišlih omašnih pet svezaka *Polemika*. Tekstovi su naslovom ograničeni na područje književnosti, ali se prezentirana građa tiče znatno šire kulturnopovijesne sfere. Doduše, prvo kolo ima jači akcent na filološkom aspektu polemiziranja iz 19. stoljeća, tako da su poneke književno-povijesne komponente čak i zanemarene. To ipak ne znači da zbirka tekstova u započetom nizu ne nadmašuje interese literarne historije.

Po svom karakteru knjige su zbirke, tematski zbornici, veliki dokumentarni omnibus teško dostupnih, a širem krugu čitatelja većinom posve nedostupnih tekstova. Uz napomenu, da omnibus ipak nije suma, nego izbor, a izbor opet nije mišljen antologijski... na svu sreću! Ni u Zagrebu (a kamoli ljudima izvan Zagreba!), golemi broj tekstova naše kulturne baštine uopće nije dostupan, tako da će za mnoge mnogi od tekstova ovih velikih zbornika postati pristupačnim možda po prvi puta.

Na nekoliko tisuća stranica sad se pojavljuju obrisi — zasad zaista samo silhueta — jedne drugačije povijesti naše kulture od one idealizirane. Prvo kolo publiciranih pet svezaka tek daje naslutiti ono što bi mogla zrcaliti takova povijest polemika: sjaj i bijedu jedne kulture i njene povijesti. Riječ je o fizionomiji tzv. naše kulture u manje počesljanoj verziji; riječ je o jednom od mogućih aspekata uvida u insuficijenciju te kulture netom minulih vremena; kulture za koju mnogi samodopadno misle kako danas nadmašuju njene često vrlo prizemne oblike samo zato što je sve već iza nas; u doduše tek minulom stoljeću, ali koje, eto, nije naše, a mi u strelovitoj evoluciji tobože nadilazimo (!) naše dojučerašnje sugrađane ili djedove, i uopće više, navodno, nismo takva provincija kakva bijahu oni.

Radi stvarne informacije nužno je ukratko izvijestiti o sadržaju prvih pet svezaka prvoga kola. Knjige u stanovitom smislu okupljaju tematski srodne tekstove grupirane oko **nekoliko** predmeta spora, što vrlo često bijahu samo povod za neku, ne svagda transparentnu, bit sukoba; knjige donose ili čak reprintiraju tekstove izvornim jezikom i pismom iz danas rijetkih primjeraka časopisa, novina ili samostalnih publikacija.

Prva knjiga pod naslovom *Pet slova rogatih*, ukupno 855 stranica, sadrži samo dio (!) dokumenata o krivudavim i kobnim putovima pravopisnih, gramatikalnih i uopće jezikoslovnih sporova u Hrvatskoj 19. stoljeća. Drugi svezak pod naslovom *Viek narodnosti* okuplja polemike vezane uz tzv. »književni dogovor«, te uz područje istaknuto glavnim naslovom, ukoliko su filološkog i eventualno univerzalnije literarnog značenja (stra-

nica 758). Treći svezak ima naslov *Brusija*, polemičku izvedenicu (rugalicu) od naslova *Brus jezika* u sporu između dviju filoloških škola, što su istodobno naslovi polariziranih dvaju dijelova knjige: *Recimo koju* (riječka škola) naspram tzv. *Zagrebačke škole*. (Ukupno str. 732.) Četvrti svezak pod generalnim naslovom *Hrvatima mađarom* okuplja tekstove različitih tematskih krugova interdisciplinarnog karaktera. Glavni naslov potječe od poznatog Mažuranićevog spisa kojim on njegovanom klasičističkom prozom i retorikom u ime bečkog dvora tezama francuske revolucije, oduševljavajući Hrvate liberalizmom, napada mađarske četrdesetosmaše. Važna serija Starčevićevih *Pisma mađarolcah* (mađarolac = mađaron plus »tirolac«) pripada ovdje samo po sličnosti naslova, ali je, osim svoje opće kulturno-povijesne i političkopovijesne vrijednosti, dragocjen prilog dijelu polemika oko realizma okupljenih pod podrugljivim naslovom *Šenoja — recenzent*. Svezak 4 ima 875 stranica i u cjelini nema više težište na filologiji, nego na tekstovima relevantnim za književnu povijest, njenu teoriju, pa i estetiku općenito. Naziv je pete knjige poslovice (naslov jednog članka) *Sve za obraz, a obraz ni za što*. Prvi dio s naslovom *Metrika hrvatska* predstavlja uopće našu prvu ekstenzivniju zbirku tekstova s područja nominirane tematike tj. rasprava nastalih tijekom zadnjih dviju trećina 19. stoljeća; drugi se koncentrira oko književno-povijesnih kretanja druge polovice 19. stoljeća, oko sporova ideoloških i orijentacijskih, a dakako i osobnih, no tako da je i peta knjiga izrazito književnopovijesna s teorijskim implikacijama i ukupno 870 stranica.

Opravdano je pitanje: ima li edicija *Polemike* neko značenje za povijest hrvatske filozofije? U prvih pet knjiga ne nalazi se ni jedna polemika što bismo ju mogli shvatiti kao uže filozofsku raspravu ili dijalog. Čak ni poznati gentlemenski duel Šulek-Bauer. Naslov je u tome jasan: knjige ne sadrže filozofske tekstove u strogom značenju pojma. Kolo prvo uključuje međutim brojne članke važne za teoriju književnosti, pa i umjetnosti uopće, zatim za povijest kritike, poetike, stilistike, teorije odnosno kritike kazališta itd. Ako dakle pod estetikom podrazumijevamo — što je i opravdano — filozofsku disciplinu, onda je znatan dio tekstova historiografski zanimljiv za razumijevanje povijesnog razvitka estetičkih nazora i shvaćanja prošlog stoljeća. Ne toliko direktno, ali utoliko više indirektno. Nije svagda riječ o dijelovima sustavno koncipiranih pozicija, no zato ipak relevantnoj građi za identifikaciju razine i profila mišljenja, kao i provenijenciju pojedinih doktrinalnih stavova.

Edicija, međutim, kao cjelina implicite, a svojim predgovorom eksplicite, potiče jedno filozofsko pitanje: upozoravajući na relativnu insuficijenciju teorijski utemeljenih i metodološki obrazloženih koncepcija starije historiografije hrvatske književ-

nosti (kamo se s nepravom pribraja i Kombola, a dijelom i Vodnika), priređivač ujedno upozorava na okolnost kako se »u teorijskoj i praktičnoj nemogućnosti postojanja pozitivne književne povijesti, povijest književnih polemika javlja... kao određena mogućnost negativne povijesti« (str. 12). Ovo apostrofiranje dijalektičke kategorije negativiteta izazov je suvremenoj hrvatskoj filozofiji, a zatim historiografijama i metodologijama proučavanja svih grana hrvatske umjetnosti, pa i jedne moguće povijesti hrvatske kulture općenito: najprije kao načelan teorijski problem, neovisan od hrvatske kulturne povijesti, a zatim i kao napor okušavanja na konkretnoj povijesnoj građi. Filozofija hrvatske kulture tek je dotaknuta tu i tamo, pa je relativno nerazvijena, i samo u ponekim raspravama teorijski oprobana interpretacijom konkretne nacionalne historije. I u tim rijetkim pokušajima dijelom nije prošlo bez težih ideoloških deformacija, tako da bi filozofsko elaboriranje kritičkih pretpostavaka kao i kritičko ulaženje u konkretnu materiju bilo utoliko potrebnije. Pri tome se ni u kom slučaju ne želi tvrditi da bismo u planetarno doba za sebe mogli svojatati neku »svoju« »vlastitu« posebnu povijest ili filozofiju kulture; no isto tako je plauzibilno, kako prešutna pretpostavka da sve što se zbiva u kulturnoj povijesti tzv. velikog svijeta jednako automatski vrijedi za nas, nije drugo do puka opsjena.

U *Predgovoru* priređivač teorijski ne izvodi spomenuti problem, nego ga samo fiksira kao moguću premisu svom radu, ilustrirajući ju s nekoliko navoda. Nužno je stoga pitati da li i koliko konzekventno priređivač u svom vlastitom, važnom i nadašve korisnom poslu, provodi postavljen princip. Za one, koji se snalaze u povijesti hrvatske književnosti, primjenjujući dosad poznate spoznaje, a uz komplementarnu porabu Frangešove knjige *Kritika u doba realizma* (PSHK, knj. 62, 1976), princip je parcijalno uspješno proveden upravo za razdoblje, što bismo ga u jednoj modernoj periodizaciji zvali realizmom: od sredine stoljeća, do otprilike devedesete, s kulminacijom 70-ih i 80-ih godina (sv. 4 i 5).

Pa ipak: bez obzira na znatnu direktnu korist za povijest filologije, na filološkom je planu Ivan Krtalić činji se otklonio polazna načela negativiteta. To je najveći dio tekstova prvog kola (sv. 1—3). Kao da je bio vođen uvjerenjem ili je želio sugerirati nešto slično: da je, naime, ono što se faktično zbilo, ujedno svagda najbolje od mogućeg. »Materijal koji nije na toj, generalnoj liniji, morao je otpasti...« (str. 31). Nismo uvjereni da takav postupak doprinosi punoći, odnosno potpunosti uvida i znanstvenom dignitetu edicije. Uvažiti je argument opsežnosti, golemosti građe, ali jedino uz mukotrpnost izbora po principu *audiat et altera pars*. Bilo bi, međutim, netočno reći da

se u knjigama ne nalaze i tekstovi nekih alternativnih pozicija; ipak su oni u manjini.

Krtalić ima pravo kad kaže da je »nemoguće pojmiti kako, kada i na koji način politika ide pod ruku s lingvistikom, ako se ne uspostavi korespondencija između stručnih tekstova, političkih ideja i ciljeva u jednom vremenu«; ali nema pravo kad odmah zatim dodaje da će »uz pomoć tih i takvih tekstova (ergo stručnih) čitalac sam odgonetnuti tko su i kakvi su trgovci nacionalnim idejama, a u javnosti slove kao ugledni lingvisti« (str. 32). Na žalost, povijesno je iskustvo pokazalo da će se bez nekih temeljnih informacija i historiografskih natuknica snaći malo tko, a da nije samo tek poznavalac, nego baš i znalac problema 19. stoljeća.

Jedna od posljedica prihvaćanja »pozitivne« povijesti hrvatske književnosti jest i kronološki periodizacijski tretman polemika. Vremenski situirane u 19. stoljeće kao mjesto početka *Polemike* se povode za najtradicionalnijom i utoliko zastarjelom pogrešnom podjelom književne povijesti na »staru« i »novu«. Negdje se doduše mora početi, ali tad valja navesti argumente. Devetnaesto stoljeće ni u naš kao ni u Evropi nije razumljivo samo po sebi, a niti počinje od nule. Za razumijevanje su nužni bar neki orijentiri ranijih stoljeća. Ne znači da je *Polemike* baš bilo nužno početi Splitskim saborom i kraljem Tomislavom ili *Hrvatskom kronikom* i Zvonimirom, ali valja imati na umu kako nedostaju sve polemike između 14. i 19. stoljeća; od njih su neke neposredno determinatorne, »pozitivno« i »negativno«, za stvaranje profila pojavama 19. i 20. stoljeća. Čak je i 19. stoljeće »pretanko« u svom početku. Zbiljski nije bilo tako siromašno. Nije nakanom time umanjiti evidentnu korist objavljenih pet svezaka, samo je važno potaknuti davno potrebne znanstvene rasprave da bismo znali čemu je gdje i zašto početak, a gdje i zašto čemu jest (ili nije) svršetak. Ako je o filologiji riječ tad je nezaobilaznom polaznom informacijom knjiga što ju donekadavno nismo imali; autor je Zlatko Vince: *Putovima hrvatskog književnog jezika*, Liber, Zagreb 1978; knjiga u kojoj po prvi put razabiremo povijesnu perspektivu, koja nije isključivo jednodimenzionalni *dajđest*, a nakon koje tek počinju prava pitanja.

Za estetiku bit će od kapitalnog značenja slijedeći najavljeni dijelovi projekta: tiču se razdoblja Moderne. Tako ćemo, nadajmo se, možda dobiti mogućnost uvida u pluralističku strukturu komponenata prijeloma stoljeća. Utoliko je šteta i metodološki neopravdano prejudiciranje u zauzimanju stavova ili povodenje za starim ocjenama umjesto da progovore negativne (antitetičke) komponente povijesti. Priređivač se ponovno priklanja »pozitivnoj« interpretaciji. U *Predgovoru* (str. 16—17)

anticipativno primjerice, već za slijedeće kolo smatra slabim Huga Badalića i njegovu *Antologiju* iz 1892. Argumenti koje navodi najprije podliježu debati, a iznevjeren je princip da čujemo glasove suvremenika u antitetičnim pozitivnim i negativnim verzijama. Spomenuta je antologija bila važna pojava, tako rijetka i osamljena u ono doba: dovršava, zatvara prethodno razdoblje, otvarajući novo. Ona doista otvara novo doba, budući da hrvatska Moderna počinje početkom 90-ih godina, a ne onako kasno, kako je u »pozitivnoj« historiografiji uobičajeno (1895. ili tek »secesijom« 1898). Tu »nesretnu«, kako kaže Krtalić, *Hrvatsku antologiju* iz 1892, također, kao ni druge stvari, ne treba suditi samo negativno iz »pozitivne« povijesti književnosti, nego i pozitivno iz negativne. I baš zato, što Krtalić anticipativno sa pozicija »pozitivne književne povijesti«, kritizira nasumce izabrane primjere koristeći se starim ili čak zastarjelim arsenalom prigovora, dakle mimo postuliranog principa »negativiteta«, s neobičnim zanimanjem očekujemo nova kola *Polemika*; uz radoznalost, koju ćemo i kakvu verziju pozitiviteta i negativiteta dobiti u daljnjem pregledu povijesti književnih polemika? Hoće li polemike primjerice uspjeti razbiti dosadašnju, tradicionalnu i većim dijelom falsificiranu interpretaciju Moderne i s koliko širokim antitetičkim dijapazonom!?

Kritičke objekcije ovdje nemaju karakter pokude, nego su izrečene s intencijom poticaja daljnjeg otvaranja prostora za moguće *alternativne povijesti* hrvatske umjetnosti općenito, a onda i historiografije svih umjetnosti; za otvaranje alternativnih povijesnih perspektiva »unazad« i unaprijed. Vrijeme je, a upravo to valja pozdraviti u pokrenutoj ediciji *Polemike*, da se postignu i aktiviraju novi vrijednosni uvidi hrvatske kulturne historiografije, bez ponavljanja starih, olinjalih, njenih dosadašnjih sve vidljivije nelogičnih i jednostranih verzija; no isto tako i bez grubog »nihiliranja« s predumišljajem.

Da uvid u građu polemika pruža važne dodatne informacije i za historiografiju hrvatske filozofije, trag za istraživanje i zaokruživanje slike pojedinih razdoblja, i tamo gdje ne raspolažemo direktno filozofskim raspravama, moguće je ilustrirati anegdotskim primjerom iz oblasti filoloških sporova.

Uobičajeno je »ilirizam« smatrati »kulturnim preporodom« iako su estetske vrijednosti kod lavine tada štampanih riječi ostale žalosno skromne. O tome, da filozofija baš u to vrijeme u Hrvatskoj nije doživjela nikakav razvitak i da se istodobno uz parole o prosvjeti zapravo ne samo snizivalo nego i zatvaralo kulturne horizonte; u historijama se hrvatske kulture ne govori otvoreno, ili se čak što više prešućuje, mramorkom. Da situacija ipak nije »indiferentna« naslutiti je iz slijedećeg primjera.

Kad župnik Šime Starčević u *Zori Dalmatinskoj*, želeći obraniti već raširene oblike latiničke grafije na jugu i sjeveru, ujedno braneci kulturnu i kultiviranu vrijednost ikavice, a protiv zagrebačkog »ilirskog« pravopisnog importa, jedan »parok gorjanski« iz okolice Đakova prigorit će mu kako su od Šime Starčevića očekivali drugačije angažmane; očekivano je svećeničko angažiranje oko kateheze i moralke, angažiranje filozofsko-ideologijsko, protiv »pravih« filozofskih (= ideoloških) protivnika, ne — filoloških: »a kad sam još opazio iz proroka Izale reč od sivera dojt i će dim, upravo sam pomislio da piše protiv a séverskim sveučilištem, gdje je bio Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Rosenkranz, Feuerbach, Strauss itd., koji su ozbilja u sévrnoj strani, svojim mudrovanjem velikj dim učinili da se u svakoj glavi, bez svétlosti svake, puši i dimi; ali ne — nego pod ovim štitom vojuje on (tj. Šime Starčević) protiv a zagrebačkom (tj. »ilirskom«) pravopisu« (*Polemike*, knj. I, str. 634).

Budući da o stanju filozofije, orijentacijama, opsegu i razinama, o širinama filozofskog obrazovanja u doba »ilirizma« 30-ih i 40-ih god. 19. st. ne znamo ništa, ili gotovo ništa, malo što konkretno i pouzdano, to su tad i ovakve inače sporedne informacije dragocjene. Barem toliko da bismo mogli zauzeti stav kako treba tolerirati slobodu izbora odnosno izgrađivanja svake filozofijske pozicije, a otud i polemiziranja protiv suprotnih — ali uz pretpostavku da se o njima najprije zna ili može znati nešto više od ništa. Jer samo desetljeće ranije, primjerice Vjekoslav Babukić u *Danici ilirskoj* smatra da je Konfucije »indijanski mudroznanac«!

Samo iz perspektive *Polemika*, ukoliko omogućuju alternativnu povijest, doznat ćemo da je zapravo Šime Starčević u mnogome imao pravo premda je »izgubio igru«. Možda nije u svemu vidio točno, ali mu moramo barem naknadno dati naše povjerenje čitajući obrazloženja vlastitih mu pozicija: »Prosvitljenje Naroda nemože sliditi brez nauka. Nauk nije moguće davati brez govorenja i pisanja. Govorenje i pisanje nemože se imati brez temeljitog poznavanja jezika i slovah. Dakle, prosvitljenje naroda visi barem s' jedne strane od poznanja jezika, i slovah, iliti od govora, i od pisma« (*Polemike*, I, str. 623).

Razumjeti ovakve i slično povijesne pojedinosti koje danas izgledaju kao anegdote, a nekad su bile historijska raskrižja, jedva da je moguće čitateljima bez specijalističkih znanja, odnosno, bez komentara i najnužnijih informacija. Otkloniti je stoga stav priređivača iz *Uvodne napomene* kako znanje smeta nepristranosti uvida (str. 32). Razlikovati je naime zablude, neistine i mistifikacije od »neposrednog doživljaja«, jer se i neistine i zablude mogu doživljavati — neposredno, kao istine, bez svijesti o tome da su zablude. Uvjerljiva potrebna znanja

uvijek su ipak korisnija od idealizirane nepristranosti neznanja. Nešto dodatnih, što je moguće više pouzdanih informacija, što manje opterećenih dosadašnjim predrasudama, u budućim knjigama serije samo će uvećati zamašaj tek započetog projekta i korisno realiziranog prvog kola od preko četiri tisuće stranica.

Zlatko Posavac